

Kurs „Prawa i role mniejszości narodowych i etnicznych” w ramach projektu „Mniejszości aktywne lokalnie”

Lekcja 8. Wielokulturowość.

Opracowała Katarzyna Waszczyńska © Fundacja Edukacja dla Demokracji.

PROJEKT WSPÓŁFINANSOWANY PRZEZ SZWAJCARIĘ W RAMACH SZWAJCARSKIEGO
PROGRAMU WSPÓŁPRACY Z NOWYMI KRAJAMI CZŁONKOWSKIMI UNII EUROPEJSKIEJ

Lekcja ósma - cele

Po ukończeniu lekcji uczestnik będzie znał:

- **kontekst** pojawienia się pojęcia wielokulturowość [multikulturalizm] oraz umiał je zdefiniować;
- główne zasady **polityki wielokulturowości** oraz powody/przyczyny jej krytyki;
- **koncepcję** wielokulturowości w odniesieniu do problematyki mniejszości narodowych i etnicznych.

1	2	3	4
5	6	7	8

Jednym z **atrybutów współczesnego świata jest wielokulturowość**. Ma ona odzwierciedlenie w sposobie traktowania jednostki (jako jej samej oraz członka/reprezentanta danej grupy/społeczności), a także wpływa na jej (jednostki) poczucie tożsamości - konstrukcję siebie.

Warto zastanowić się: jak rozumieć wielokulturowość, czym ona jest?

Wielokulturowość - rozumienie pojęcia

Pojęcie wielokulturowość nawiązuje do angielskiego słowa *multiculturalism** - oznacza zróżnicowanie kulturowe danego społeczeństwa oraz opiera się na uznaniu, że zasada dobrobytu i godności człowieka może być realizowana w różny sposób w różnych kulturach.

Może wskazywać na:

- prowadzoną politykę władz/rządzących - jest wówczas traktowana jako przeciwdziałanie napięciom społecznym związanym ze zróżnicowaniem społeczno-kulturowym;
- działania środowisk, np. mniejszościowych skierowane na emancypację i udział różnych środowisk w życiu społeczeństwa, które współtworzą.

Można zatem dostrzec w nim dopełniające się wymiary:

- **empiryczny** - stwierdzenie istnienia zróżnicowania kulturowego w danej społeczności;
- **mentalny** - świadomość społeczna oparta na wzajemnym szacunku dla różnic kulturowych i ich aprobacie;
- **polityczny** - zarządzanie zróżnicowaniem kulturowym, przy założeniu poszanowaniu różnic kulturowych i uznaniu ich reprezentantów.

Zdjęcie: Zespół "Ranok" z Bielska Podlaskiego na zapleczu sceny Watry w Zdyni, fot. Anna Kertyczak 2005.

* warto dodać, że pojęcia wielokulturowość i multikulturalizm często są używane wymiennie i są traktowane jako synonimy; można jednak spotkać i odmienne podejście, w którym wielokulturowość postrzegana jest jako stan społeczeństwa, który cechuje zróżnicowanie kulturowe, natomiast multikulturalizm to idea, zgodnie z którą zróżnicowane kulturowo grupy w danym społeczeństwie mogą manifestować swoją „inność”/odmienność kulturową, a jednocześnie w pełni uczestniczą w życiu tego społeczeństwa.

Tło historyczno-społeczne

Zróżnicowanie kulturowe nie jest zjawiskiem nowym. Generalnie podkreśla się, że istniało „od zawsze”, choć podporządkowane właściwym dla czasów ideom politycznym. Tak było w czasach budzenia się nacjonalizmu (XIX w.) - spoiwa państwa narodowego. Wówczas uwaga skupiona była na społeczności zamieszkującej dane terytorium. Społeczność ta albo powoływała organizm polityczny i w jego ramach tworzyła/kształtowała grupę narodową, albo w wyniku procesu emancypacji danych wartości kulturowych i podporządkowania innych - tworzyła naród, który walczył o uznanie jego istnienia w ramach organizmu politycznego. W obu jednak przypadkach, kształtowano esencjalistyczne koncepcje tożsamości kulturowej, oparte na elemencie dominującym i podporządkowujące odmienności np. mniejszościowe.

Z kolei **współcześnie, zainteresowania kwestiami zróżnicowania kulturowego wynikają z dostrzegania zmian**, jakie zachodzą w państwach (narodowych) głównie pod wpływem **przybywających do nich imigrantów**. Można wskazać dwie cezury czasowe tych zmian: po II wojnie światowej i po 1989 r. - to wówczas nastąpił wzrost mobilności (przepływu ludności) i konieczność przedefiniowania zasad gwarantujących spójność danej społeczności przyjmującej.

W efekcie konieczna okazała się także zmiana świadomościowa, która polegała i polega na przepracowaniu idei społeczeństwa:

Wielokulturowość - koncepcja polityczna

Koncepcja **narodziła się w latach 70. i 80. XX w.**, w państwach imigranckich, takich jak: Kanada, Szwecja, Stany Zjednoczone Ameryki, Australia, Nowa Zelandia, Wielka Brytania, Holandia.

Po raz pierwszy została oficjalnie przyjęta (jako model życia społecznego) w 1971, w **Kanadzie** - była to odpowiedź ówczesnego premiera Kanady - Pierra Philippa Yvesa Elliotta Trudeau na problem Quebecu (chodziło o rozdział części frankofońskiej i anglosaskiej); w 1975 rozwiązanie to przyjmuje Szwecja i kolejne państwa. Koncepcja ta znalazła swoje miejsce także w polityce Unii Europejskiej.

Głównym założeniem było **tworzenie projektów** i podejmowanie działań politycznych, które miały **na celu ułożenie relacji gospodarzy i imigrantów**, by - z jednej strony - **uniknąć konfliktów**, a z drugiej - **wyrównać szanse** i dawać gwarancję utrzymania kultury imigrantów. Działania te wynikały ze zmiany hasła:

Spełnione musiały być dwa warunki:

- 1. uznanie praw** imigrantów do utrzymania własnej kultury (powinny otrzymywać specjalne wsparcie państwa, bowiem to kultura jest ważnym elementem solidarności grupowej, dzięki czemu przeciwdziałają wykluczeniu społecznemu);
- 2. oczekiwanie udziału** imigrantów w życiu społeczeństwa przyjmującego (dlatego oczekuje się nauki kapitału kulturowego - znajomość języka oficjalnego i kodów kulturowych obowiązujących w danym społeczeństwie oraz ludzkiego - edukacji, umiejętności zawodowych itd.)

Wielokulturowość w Polsce

Warto zwrócić uwagę na to, że w Polsce znaczna część migrantów pochodzi z krajów identyfikacji mniejszości narodowych. Innymi słowy - **obok mniejszości** białoruskiej czy ukraińskiej w Polsce mamy **coraz liczniejsze społeczności imigrantów** z Białorusi czy Ukrainy. Co to oznacza dla danej mniejszości? Czy jest to dla niej szansa rozwoju, czy zagrożenie? To nowa sytuacja, nie ma więc na nią gotowych odpowiedzi, warto jednak nad podobnymi pytaniami się zastanawiać.

Kryzys polityki wielokulturowości

Realizacja przyjętych założeń oraz wydarzenia związane z atakami terrorystycznymi w Nowym Jorku (2001), Madrycie (2004) i Londynie (2005), ale także zamieszki w Paryżu (2006), czy sprawa Andreasa Breivika (2011 Norwegia) doprowadziły do kryzysu polityki wielokulturowości.

Odpowiedzią na ten kryzys były/są:

- dyskusje nt. obywatelstwa*;
- poszukiwania innych rozwiązań - to choćby takie koncepcje jak: koncepcja **integracji i spójności społecznej**;
- powrót do wcześniej prowadzonej polityki, np. asymilacji - ku takiemu podejściu skłaniają się rządy Wielkiej Brytanii, Francji, Belgii, Danii, Niemczech i Australii.

* Warto tu wspomnieć o koncepcji Willa Kymlicka (kanadyjskiego filozofa polityki, autora „Multicultural citizenship” (Oxford 1995)) - „obywatelstwa wielokulturowego” opartego o prawa gwarantujące mniejszościom etnicznym czy kulturowym rzeczywistą a nie abstrakcyjno-formalną ochronę przed dyskryminacją ze strony dominującej większości. Podkreśla, że choć istnieje już taki system ochrony, to istotne jest aktywne zaangażowanie państwa w ochronę wspólnot kulturowych, bowiem poszerza to możliwości indywidualnych wyborów tożsamości grupowych.

Wielokulturowość w refleksji naukowej

Wielokulturowość jest obecna w refleksji naukowej i to zarówno jako pojęcie, jako **koncepcja polityczna**, a także analizowany **fakt społeczny**. Podejmowanie refleksji i konkretne przypadki wpływają na potrzebę, a wręcz konieczność redefinicji takich pojęć jak: kultura, narodowość, obywatelstwo.

W naukach społecznych szczególnie dużo uwagi poświęca się kwestii budowania spójności w warunkach wielokulturowości. Stwierdza się, że zróżnicowanie etniczno-kulturowe opiera się na:

- **podstawach społecznych** - te zaś mogą być wykorzystane bezpośrednio lub za pośrednictwem już wcześniej uformowanej grupy etnicznej
- **podstawach kulturowych** - zależne są od - znaczenia (stopienia tego znaczenia) podzielanych wartości i reguł moralnych lub/i od wspólnych norm prawnych - które regulują zasady funkcjonowania społecznego.

Biorąc zaś je pod uwagę wskazuje się **cztery sposoby włączania odmienności**:

1. **asymilacjonizm** - brak akceptacji różnicy i przekonanie, że odmiennosc jest zagrożeniem dla jedności społecznej; odmienne grupy są podporządkowywane jednemu, wspólnemu systemowi wartości;
2. **kosmopolityzm** - uznaje wartość „różnicy”, ale jest sceptyczny co do powinności i ograniczeń jakie członkostwo grupowe i społeczna spójność mogą nałożyć na jednostki - stąd słaba identyfikacja grupowa - raczej tolerancja i indywidualny wybór; występowanie w obronie „różnicy” będzie tak długo jak wyrażać będzie prawa jednostki i jej wolność;
3. **pluralizm sfragmentowany** - w społeczeństwie współwystępują odmienne grupy kulturowe, skonsolidowane wewnątrznie z zaznaczonymi granicami etnicznymi; zachowania w państwie regulują raczej normy prawne niż podzielane wspólne wartości i normy moralne. Jednostka jest bardziej podporządkowana swojej grupie niż państwu. Im silniejsze są wewnętrzne granice różnic tym dana grupa jest bardziej widoczna w społeczeństwie;
4. **pluralizm interaktywny** - opiera się na współistnieniu odmiennych grup i kultur i dążeniu do dialogu interkulturowego przez co granice społeczne są nieustannie negocjowane przez grupy.

Również w refleksji naukowej odnaleźć można krytykę koncepcji wielokulturowości. Koncentruje się ona na pokazaniu, że także tu możliwa jest obiektywizacja kultury (esencjalizacja) danej grupy imigranckiej - bowiem nie uwzględnia ona społecznych różnicowań, zmian w czasie, czy przystosowania do społeczeństwa przyjmującego.

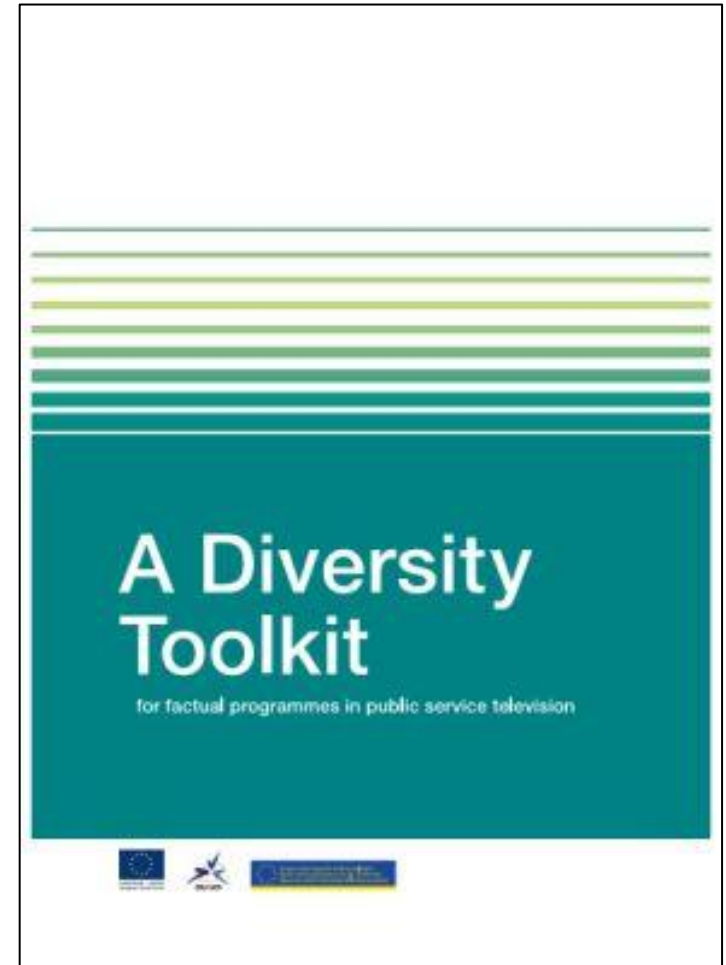
Wielokulturowość a mniejszości

Wielokulturowość jest obecnie rozważana w kontekście imigrantów, ale początki refleksji na ten temat, jak i **założenia polityki wielokulturowości dotyczyły i dotyczą także przedstawicieli grup mniejszościowych**.

Pojawiają się **krajowe i międzynarodowe projekty** promujące, pod hasłem wielokulturowości, odmienność, kulturę mniejszościowych społeczności, ale również wspierające integrację. Jednym z przykładów jest choćby projekt Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka pt. "Weź kurs na wielokulturowość".*

Europejskie projekty dot. wielokulturowości to także **szansa na spotkanie i wymianę doświadczeń** z organizacjami działającymi na rzecz mniejszości w różnych krajach. Np. kilka lat temu Związek Ukraińców w Polsce, jako polski partner pozarządowy, brał udział w projekcie europejskim "Wielokulturowa Europa w mediach"**. Była to również okazja do konfrontacji różnego rozumienia słowa "mniejszość" (ang. minority) w różnych krajach.

W ramach tego typu projektów wypracowywany (i udostępniany) jest *know how*, z którego przedstawiciele mniejszości mogą czerpać, aby prowadzić własne działania - choćby **zwiększające wiedzę i świadomość społeczeństwa nt. problematyki mniejszościowej**.

* W ramach projektu wypracowany został e-podręcznik trenera dostępny na: <http://www.hfhr.org.pl/wezkurs/e-podrecznik/>

** Materiały wypracowane w ramach projektu (anglojęzyczne) dostępne są tutaj: [Podręcznik dla mediów](#) oraz [Podręcznik dla NGO](#).

Podsumowanie

Podsumowując, nie tylko tę lekcję, warto zacytować słowa kanadyjskiego filozofa Charlesa Tylora - *„nie możemy odnosić się do naszego sposobu działania tak, jakby był zbyt oczywisty, by o nim wspominać. Zrozumienie "innego" jest niemożliwe bez zmiany zrozumienia siebie samego”*.

Dotyczy to zarówno koncepcji wielokulturowości i jej realizacji, jak i relacji mniejszość-większość i większość-mniejszość. **Podjęcie refleksji na ten temat może wpłynąć na podejmowane działania**, w tym także te, których celem jest aktywizacja mniejszości.

Wykorzystana literatura

Abucewicz M., *Polityczna fatamorgana wielokulturowości - idee i realia*, [w:] (Złudne) Obietnice wielokulturowości, red. Jadwiga Królikowska, Warszawa 2012, s. 120-129.

Budakowska E., *Wielokulturowość: ponowoczesnym nacjonalizmem?*, [w:] Integralnokulturowe badania kontaktu kulturowego. Wybrane problemy społeczne i prawne, red. J. Królikowska, Warszawa 2009, s. 152-161.

Dyczewski L., *Czynniki sprzyjające żywotności kultur mniejszości etnicznych i narodowych*, [w:] Miejsce kultur etnicznych i regionalnych w jednoczącej się Europie, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Opole 2007, s. 17-32.

Łodziński S., *Obietnice, rozczarowania i rzeczywistość polityk(i) wielokulturowości. Problemy polityki integracji imigrantów z krajów pozaeuropejskich w Europie*, [w:] (Złudne) Obietnice wielokulturowości, red. Jadwiga Królikowska, Warszawa 2012, s. 21-46.

Ostrowski Ł., *Ład wielokulturowy: idea wobec problemów praktycznych*, [w:] (Złudne) Obietnice wielokulturowości, red. Jadwiga Królikowska, Warszawa 2012, s. 105-119.

Dodatkowa lektura:

Daria Hejwosz, *Spółeczeństwo wielokulturowe i jego wrogowie*, styczeń 2013. Dostępne na: <http://liberte.pl/spoleczenstwo-wielokulturowe-i-jego-wrogowie/>